

Акулова Н. В.,
здобувач

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ РОЗДІЛОМ XVII ОСОБЛИВОЇ ЧАСТИНИ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Анотація. Аналізується загальна характеристика злочинів у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Акцентується увага на тих змінах, які були внесені законодавством «Про засади запобігання та протидії корупції», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» та ін.

Ключові слова: кримінальне право, Особлива частина кримінального права, склад злочину, елементи складу злочину.

Постановка проблеми. Кримінальне право представляє собою систему кримінально-правових норм, які визначають злочини, встановлюють покарання та інші заходи кримінально-правового впливу, які застосовують до осіб, які вчинили відповідні злочини. Тим самим кримінальне право регулює критичний стан суспільства [1, с. 510], охороняє, в першу чергу, загальносуспільні інтереси, має чітко виражену соціальну функцію, тому воно належить до галузей публічного права [2; 4]. Кримінальне право об'єднує у свій сукупності дві частини: Загальну та Особливу. Кожна з цих частин має свої завдання та цілі. Якщо більш детально аналізувати Особливу частину, то вона побудована і систематизована на розділи з урахуванням родового об'єкта злочину. Всього в Особливій частині існує XX розділів.

Потрібно відмітити, що кількість розділів Особливої частини з часу прийняття діючого Кримінального кодексу не змінювалась, а що стосується внутрішнього наповнення цих розділів, то зміни, безумовно, відбуваються. Одним із таких розділів, де відбулись і продовжуються відбуватися суттєві зміни, є розділ XVII Особливої частини, в якому передбачена відповідальність за злочини у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

Так, із 1 липня 2011 р. вступили в силу закони України «Про засади запобігання та протидії корупції» та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення». Положеннями цих законів значно змінюється відповідальність за корупційні діяння. Їх прийняття багато в чому пов'язане з необхідністю імплементації в українське законодавство положень міжнародних правових актів, спрямованих на протидію корупції, які ратифікувала Україна. Це – Конвенція ООН проти корупції від 31 жовтня 2003 р. (ратифікована Україною 18 жовтня 2006 р. і набрала чинності на території України з 1 січня 2010 р.); Кримінальна конвенція РЄ про боротьбу з корупцією від 27 січня 1999 р. (ратифікована із заявою Законом № 252-У від 18.10.2006 р.); Додатковий протокол до Кримінальної конвенції РЄ про боротьбу з корупцією від 15 травня 2003 р. (ратифікований Законом № 253-У від 18.10.2006 р.); Цивільна конвенція РЄ про боротьбу з корупцією від 4 листопада 1999 р. (ратифікована Законом № 2476-IV

від 16.03.2005 р.). У зв'язку з цим було змінено назву розділу XVII Особливої частини КК України, який отримав назву «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної із наданням публічних послуг», та розширено перелік злочинів, віднесених законодавцем до цього розділу. Потрібно відмітити, що кримінальна відповідальність за вказану групу злочинів встановлюється (уточнюється) з урахуванням і інших, умовно кажучи, «некримінально-правових» актів. Це, наприклад, положення законів України: «Про державну службу» від 16 грудня 1993 р., «Про засади запобігання і протидії корупції» від 7 квітня 2011 р. та ін.

У вказаних міжнародно-правових актах міститься низка важливих законодавчих тлумачень, які дозволяють більш чітко на національному рівні застосовувати положення кримінального права, які є у нормах цього розділу. Це, наприклад, державна посадова особа, іноземна державна посадова особа, посадова особа міжнародної організації, доходи від злочину, послуги та ін. У будь-якому разі введення у вітчизняне кримінальне право нових за формою та змістом положень потребує спеціального аналізу всіх існуючих та нових законодавчих положень.

Потрібно відмітити, що у вітчизняній кримінально-правовій науці проблеми кримінальної відповідальності за злочини у сфері службової діяльності достатньо широко аналізувалися багатьма фахівцями. Зокрема, це: П.П. Андрушко, О.О. Дудоров, В.М. Киричко, Д.І. Крупко, М.І. Мельник, В.О. Навроцький, В.І. Осадчий, А.В. Савченко, О.Я. Светлов, Є.Л. Стрельцов, В.І. Тютюгін, Ф.М. Шиманській, В.Я. Шевчук, О.А. Чуваков та ін. У той же час кримінально-правові положення, які, як вказувалося вище, були імplementовані з міжнародно-правових актів, потребують більш ретельного та детального аналізу.

Виклад основного матеріалу. В цілому, злочини у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг – це суспільно небезпечні та протиправні діяння, які посягають на встановлений порядок реалізації службовими особами своїх повноважень у межах наданих їм прав та покладених на них обов'язків, якими заподіюється шкода правам, свободам, чи право охоронюваним інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб, а також авторитету органів влади, об'єднань громадян, суб'єктів господарювання, інших юридичних осіб, від імені та (або) в інтересах яких діють службові особи.

Родовим об'єктом цих злочинів є суспільні відносини, що забезпечують встановлену відповідними нормативними актами службову діяльність в органах державної влади, місцевого самоврядування, а також в юридичних особах публічного і приватного права. В загальному плані, наприклад, в Конституції України, закріплено, що органи державної влади й місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі і в межах встановлених повноважень (ст. 19). Безпосереднім об'єктом злочинів цього розділу виступає встановлена службова та інша

професійна діяльність, пов'язана з наданням публічних послуг, у відповідних установах та підприємствах. Окремі злочини цієї групи можуть мати і додаткові об'єкти, які можуть мати різний зміст.

Безпосереднім об'єктом аналізованих злочинів є правильна (нормальна) службова діяльність певних ланок державного та громадського апарату, а також авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування, юридичних осіб публічного і приватного права, об'єднань громадян, підприємств, установ і організацій. Додатковими факультативними безпосередніми об'єктами цих злочинів можуть бути: здоров'я і гідність особи, її права та свободи, власність, інші блага. Але, на нашу думку, враховуючи певну «неоднорідність» злочинів, систематизованих у цьому розділі, зміст та ознаки суспільних відносин, на які посягають ці злочини, потребують подальшого більш детального аналізу.

Також деякі злочини мають предмет, наприклад: 1) документи, в тому числі офіційні та завідомо неправдиві (ч. 1 ст. 366 КК); завідомо неправдиві відомості (ч. 1 ст. 366 КК); хабар у будь-якому вигляді (ст. ст. 368, 369, 370 КК); неправомірна вигода (ст. ст. 364-1, 365-2, 368-2, 368-3, 368-4, 369-2) – це грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, що їх без законних на те підстав обіцяють, пропонують, надають або одержують безоплатно чи за ціною, нижчою за мінімальну ринкову, цього Кодексу [3, с. 35].

Залежно від сфери, в якій можуть вчинятися такі суспільно небезпечні діяння, їх можна розділити на чотири групи, зокрема, злочини, які посягають на нормальну службову діяльність: органів державної влади, місцевого самоврядування та інших юридичних особах публічного права (ст. ст. 364, 365, 366-1, 368, 368-2, 369, 369-2); юридичних осіб приватного права (ст. ст. 364-1, 368-2); юридичних осіб як публічного, так і приватного права (ст. ст. 366, 367, 370); пов'язану з наданням публічних послуг (ст. ст. 365-2, 368-4) [4; 511].

Об'єктивна сторона злочинів цього розділу характеризуються тим, що деякі з них (ст. ст. 364, 364-1 і 367, 369-2 КК) можуть вчинятися як шляхом дії, так і бездіяльності (ст. ст. 365, 365¹, 366, 368, 368², 368³, 368⁴, 369, 370 КК) лише активною поведінкою – діями. При цьому обов'язковою ознакою об'єктивної сторони більшості з цих злочинів, і яку потрібно в кожному конкретному випадку встановлювати, є наявність безпосереднього зв'язку між діяннями особи та використанням ним при цьому своєї службової діяльності.

По конструкції складів злочинів цієї групи діляться на матеріальні та формальні. Так, злочини з матеріальним складом містяться, наприклад, у ст. ст. 364, 364¹, 365, 365¹, ч. 2 ст. 366, 367 КК. Вони вважаються закінченими з моменту настання зазначених у цих статтях наслідків у вигляді істотної шкоди: а) матеріальних (майнових) збитків; б) нематеріальної (фізичної, моральної тощо) шкоди; в) матеріальних збитків у поєднанні з наслідками нематеріального характеру. Законодавець дає офіційне тлумачення окремим видам таких наслідків. Наприклад, відповідно до ч. 3 примітки до ст. 364 КК істотною шкодою у статтях 364, 364¹, 365, 365¹, 365², 367, якщо вона полягає у завданні матеріальних збитків, вважається така шкода, яка в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Потрібно враховувати, що тяжкими наслідками можуть визнаватися і такі наслідки, які можуть не мати вираженого матеріального виду. Наприклад, банкрутство підприємства, доведення фізичної до самогубства та ін.

Злочини з формальним складом передбачені у ч. 1 ст. 366, ст. ст. 368, 368², 368³, 368⁴, 369, 370 КК, які є закінченими з

моменту вчинення самого діяння незалежно від настання суспільно небезпечних наслідків. Потрібно зауважити, що якщо встановлені наслідки при вчиненні злочинів із формальним складом, то ці ознаки можуть враховуватися при призначенні покарання.

Також підлягає детальному аналізу поняття «публічні послуги», яке використовується у низці статей цього розділу, наприклад, у ст. 365-2 та ч. ч. 3 і 4 ст. 368-4 КК. Тут є свої складнощі у низці відзнак. Наприклад, поняття «послуга» нараховує багато трактувань, однак в основному виділяють два основних підходи до такого визначення: 1) «послуга» як дія, що надає користь, допомогу іншому; 2) «послуга» як продукт (результат) діяльності відповідної установи або підприємства. В цілому послуга – це так званий «невидимий товар», тобто те, що можливо придбати, але не можливо відчутти, що продається не як результат діяльності, а як, образно кажучи, сама діяльність. Для визначення відповідних послуг публічними, вони повинні мати такі взаємопов'язані ознаки: направленість на захист чи забезпечення умов для реалізації суспільних інтересів, прав та інтересів фізичних або юридичних осіб; порядок та форма їх надання визначається державою чи органом місцевого самоврядування; вони повинні породжувати наслідки правового характеру. Публічні послуги поділяються на: соціальні, житлово-комунальні, медичні, з оздоровлення й відпочинку, освітні, з протипожежного захисту та рятування, транспортні, зв'язку, з фізичної культури і спорту тощо.

Достатньо складно встановлювати суб'єктів злочинів цього розділу, тому що ними можуть бути різні категорії осіб, які здійснюють службову та професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг. Так, суб'єктами злочинів у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням професійних послуг, виступають: 1) службова особа (ст. ст. 364, 365, 366, 367, 368, 368², 369, 370 КК України); 2) службова особа юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. ст. 364¹, 365¹, ч. ч. 3 і 4 ст. 368³ КК України); 3) особа, яка надає публічні послуги (ст. 365², ч. ч. 3 і 4 ст. 368⁴ КК України); 4) особа, уповноважена на виконання функцій держави (ч. ч. 2 і 3 ст. 369² КК України); 5) загальний суб'єкт (ч. ч. 1 і 2 ст. 368³, ч. ч. 1 і 2 ст. 368⁴, 369, ч. 1 ст. 369² КК України) [5, с. 269–326].

Така різноманітність категорій суб'єктів цих злочинів потребує ретельного аналізу категорій осіб, відносно яких вирішується питання про притягнення до кримінальної відповідальності. Також важливо встановлювати категорії осіб, які не є державними службовцями, посадовими особами місцевого самоврядування, але надають публічні послуги (аудитори, нотаріуси, оцінювачі, а також експерти, арбітражні керуючі, незалежні посередники, члени трудового арбітражу, третейські судді) під час виконання ними цих функцій.

Із суб'єктивної сторони службові злочини можуть бути вчинені як умисно, так і через необережність. У злочинах із формальним складом вина можлива лише у формі прямого умислу. У злочинах із матеріальним складом вина визначається психічним ставленням винного до діяння та до суспільно небезпечних наслідків, які настали внаслідок його вчинення.

Обов'язковими ознаками деяких службових злочинів можуть бути їх мотиви. Так, зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК) вчиняється з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах, чи в інтересах третіх осіб (наприклад, одержання хабара (ст. 368 КК) вчиняється з корисливих мотивів).

Висновок. Боротьба зі злочинами у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, виступає як самостійний напрямок протидії злочинності і як складова в загальній протидії корупційним проявам. Корупційні правопорушення є одними з найбільш латентних, і тому протидія ним має об'єктивні складнощі. Саме тому на міжнародному та національному рівнях постійно вживаються відповідні заходи щодо подальшого вдосконалення необхідної правової бази. Такі зміни внесені й у кримінальне право України, і наряду з більш традиційними правовими поняттями містять і досить нові, не дуже «звичні» для нас поняття. Це вимагає постійного і детального дослідження законодавства для того, щоб якість його застосування у практичній діяльності була більш якісною.

Література:

1. В. Таций, В. Борисов, В. Тютигин. Стабільність і динамізм – необхідні умови ефективності і якості законодавства об'єктивної відповідальності. Щорічник українського права. Збірник наукових праць. – 2014. – № 6. – С. 510–520.
2. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / Відп. редактор Є.Л. Стрельцов. – Х.: Одіссея, 2009. – 328 с.
3. В.М. Киричко. Кримінальна відповідальність за корупцію. Науково-практичний коментар. – Х.: Право, 2013. – 424 с.
4. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютигин та ін.; за ред. проф. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютигіна. – 5-те вид., переробл. і допов. – Х.: Право, 2015. – 680 с.
5. Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції». Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення»: Науково-практичний коментар // Відп. ред.: С.В. Ківалов і Є.Л. Стрельцов. – Х.: Одіссея, 2011. – 344 с.

Акулова Н. В. Общая характеристика преступлений, предусмотренных разделом XVII Особенной части Уголовного кодекса Украины

Аннотация. Анализируется общая характеристика преступлений в сфере служебной и профессиональной деятельности, связанной с предоставлением публичных услуг. Акцентируется внимание на изменениях, которые были внесены законодательством «Об основах предотвращения и противодействия коррупции» и «О внесении изменений в некоторые законодательные акты Украины об ответственности за коррупционные правонарушения» и др.

Ключевые слова: уголовное право, Особенная часть уголовного права, состав преступления, элементы состава преступления.

Akulova N. General characteristics of crimes provided for by section XVII of Special part of Criminal Code of Ukraine

Summary. Analyzes general characteristic of crimes in sphere of service and professional activities related to provision of public services. Attention is drawn to changes that were made to legislation «On the Principles of Prevention and Combating Corruption» and «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine regarding liability for corruption offenses» and others.

Key words: criminal law, special part of criminal law, corpus delicti, elements of a crime.